

De kleine Geschiedenis van Nijmegen

voor
dummies[®]

Paul van der Heijden

BBNC
uitgevers

Amersfoort, 2018

Inhoud

Inleiding	9
Hoofdstuk 1: Landschap en prehistorie	15
IJstijden	15
Steentijd	16
Bronstijd	17
IJzertijd	18
Bataven	19
Hoofdstuk 2: Romeinse hoofdstad (19 v.Chr.-450)	21
Eerste legerplaats van Nederland	22
Bataafse Opstand	23
Eerste stad van Nederland	25
Multicultureel	28
Van Romeins naar Frankisch	30
Hoofdstuk 3: Karel de Grote en zijn rijk (450-1200)	33
Childerik	33
Frankische elites	34
De palts van Karel	36
De erfenis van Karel	37
Theophanu: een Byzantijnse prinses op het Valkhof	39
De burcht van Barbarossa	41
Hoofdstuk 4: Bolwerk van Gelre (1200-1543)	45
Opkomst van Gelre	45
Nijmegen wordt (opnieuw) stad	47
Omwalling	48
Stevenskerk	50

Bedevaartgangers	51
Willem van Gulik	53
Karel van Gelre	56
Hoofdstuk 5: Van de Tachtigjarige Oorlog tot de Vrede van Nijmegen (1543-1680).....	59
Groeiende conflicten	60
Beeldenstorm	62
De Tachtigjarige Oorlog	63
De Reductie van Nijmegen	64
Gevolgen van de Reductie	66
De Vrede van Nijmegen	68
Hoofdstuk 6: Vestingstad (1680-1880).....	73
Nijmegen vestingstad	73
Wapenwedloop	75
Oorlogen	76
Plooierijen	77
Willem V op het Valkhof	79
De Franse tijd	83
Valkhof	83
Problemen in de stad	85
Begraafplaatsen	86
Ontmanteling	87
Hoofdstuk 7: Ontplooiing (1880-1940).....	91
Uitleg van de stad en stedenbouw	92
Toerisme	95
De Nijmeegse tram	96
Sanitaire voorzieningen	98
Springplank naar Indië	99
Katholieke emancipatie	101
Heilig Landstichting	101
Katholieke universiteit	102

NEC	104
Goffert	104
Hoofdstuk 8: Tweede Wereldoorlog (1940-1945)	107
Inval en capitulatie	107
Bombardement	108
Market Garden en bevrijding	112
Nijmegen Frontstad	113
Hoofdstuk 9: Modern Nijmegen en de Vierdaagse (1945-nu) ...	115
Wederopbouw en stadsuitbreidingen	115
Dukenburg en Lindenholt	116
Van tram naar trolley	117
Nijmegen actiestad	118
Benedenstad	119
Pierersonellen	119
De Vierdaagse	121
Nevengeul	123
Toekomst	126
Hoofdstuk 10: Tien historische personen waar de stad	
trots op mag zijn	127
Marcus Ulpius Traianus	127
Karel de Grote	128
Theophanu	129
Gebroeders van Lymborch	130
Mariken van Nimwegen	131
Petrus Canisius	132
Cornelis Krayenhoff	133
Titus Brandsma	134
Joris Ivens	135
Dries van Agt	136
Index	137

Inleiding

Nijmegen is met voorsprong de oudste stad van Nederland, en daarmee vanzelfsprekend ook de stad met de meeste geschiedenis van Nederland. We durven het nog sterker te zeggen: als we ervan uitgaan dat de nationale geschiedenis zich over tweeduizend jaar uitstrekt, heeft Nijmegen gedurende driekwart van die periode een zeer prominente rol gespeeld. Alleen tijdens het laatste kwart van de geschiedenis, pakweg de laatste vijfhonderd jaar, is de stad die hoofdrol kwijtgeraakt, op een paar gebeurtenissen na, zoals de Vrede van Nijmegen en WOII.

Geschiedenisboekjes

De tragiek van Nijmegen is dat haar roemrijke geschiedenis nauwelijks bekendheid geniet in de rest van Nederland, zelfs niet bij de eigen bewoners. Een van de redenen daarvoor is dat geschiedenisboekjes sinds de negentiende eeuw zijn geschreven in Holland. En in Holland liet men de geschiedenis liever beginnen bij Willem van Oranje. Vanuit Hollands perspectief is dat misschien begrijpelijk: we zijn pas sinds 1815 een officieel koninkrijk met de Oranjes als staatshoofd. Alles wat zich vóór Willem van Oranje afspeelde, was in Hollandse ogen vreemd, provinciaal en/of onbelangrijk. Pas sinds kort proberen we wat neutraler te kijken naar de nationale geschiedenis, onder andere door het samenstellen van de Canon van Nederland. Maar zelfs die canon gaat vooral over Holland en niet over de 'provincies'.

Die Hollandse dominantie heeft een slechte invloed gehad op het zelfbeeld van de Nijmegenaren. In het collectieve geheugen sluimert een zeurend gevoel van minderwaardigheid. Andere steden met zo'n rijke geschiedenis zouden het van de daken willen schreeuwen, maar de gemeente Nijmegen kent eerder een traditie van sloop. Ook nu nog doet de gemeente relatief weinig met haar eigen verleden. Een reden te meer om de rijke geschiedenis van Nijmegen op een rijtje te zetten in deze Voor Dummies-uitgave. Oordeel zelf!

Scharnierfunctie

In de geschiedenis van Nijmegen zit een opvallende rode draad: in alle periodes van de geschiedenis diende de stad als militaire en culturele springplank tussen het vasteland van Europa en de Nederlandse rivierdelta. Of anders gezegd: een scharnier tussen zuid en noord, en tussen oost en west. Die rol heeft Nijmegen vooral te danken aan het landschap. De Nijmeegse heuvels boden de laatste droge woongrond op de linkeroever van Rijn en Waal vóór de drassige delta van de grote rivieren. Ga maar na: in de eerste eeuwen van de jaartelling lag Nijmegen aan de grens van het Romeinse rijk. Daarna was het Valkhof voor de Karolingische, Ottoonse en Rooms-Duitse keizers de meest noordwestelijk gelegen residentie. Vanaf de zestiende eeuw diende Nijmegen juist andersom als vestingstad om de Hollandse steden te beschermen tegen invallen vanuit het oosten. Opvallend genoeg had Nijmegen aan het eind van WOII ook weer zo'n rol: bijna een half jaar was het een frontstad tussen bevrijd en bezet gebied.

Sfeer

Tweeduizend jaar geschiedenis heeft veel sporen achtergelaten in het huidige stadsbeeld. De meeste gebouwen uit de Romeinse tijd en middeleeuwen zijn weliswaar verdwenen, maar de geschiedenis is wel overal voelbaar. Als rechtstreekse erfenis van de eeuwenlange scharnierfunctie staat Nijmegen nog steeds te boek als de meest noordelijke stad van het zuiden. Hier vind je een mooie, gekke mengelmoes van invloeden: katholiek-gemoedelijk, ruimdenkend-liberaal, maar ook calvinistisch-ondernemend en sociaal-kritisch. Zo stond Nijmegen in de twintigste eeuw bekend als ‘Monnikendam aan de Waal’ en ‘Havanna aan de Waal’, overigens twee lelijke benamingen die we hier verder niet zullen gebruiken. De mix van noord en zuid zou ook kunnen verklaren waarom Nijmegen de hoogste terrasdichtheid heeft van Nederland.

Rijk van Nijmegen

De roem van Nijmegen is dus deels te danken aan de landschappelijke omgeving, maar de omgeving heeft ook veel te danken aan de stad. Dat komt mooi naar voren in de benaming van de regio, die al eeuwenlang bekendstaat als het Rijk van Nijmegen. De plaatselijke VVV noemde het al enigszins ronkend – maar wel treffend – ‘Ons binnenste buitenland’, want nergens anders in Nederland is de landschappelijke variatie zo groot. En nergens anders verwijst de naam van een gebied rechtstreeks naar een keizerlijk verleden, toen de machtigste mannen van Europa zich in onze bossen verpoosden met de jacht.

Waar de naam ‘Rijk van Nijmegen’ vandaan komt is onduidelijk. Pas in de dertiende eeuw duikt de naam op in de archieven. Waarschijnlijk moeten we voor de verklaring veel verder terug in de

tijd, misschien zelfs tot aan de Romeinen. In ieder geval vonden veel keizers tussen de achtste en veertiende eeuw hun weg naar het Valkhof. Ze bleven er overnachten, voerden onderhandelingen en genoten van het uitzicht. Maar hun meest geliefde bezigheid was ongetwijfeld jagen. Ten zuidoosten van de stad lagen uitgestrekte bossen die als keizerlijk bezit nooit zijn ontgonnen. Nu nog heet dit voormalige jaagparadijs Reichswald en het Nederlandse gedeelte ervan Nederrijkswood. Dat laatste is overigens in de laatste eeuwen wel ontgonnen en vormt nu het lieflijke landschap van Berg en Dal en Groesbeek.

FIGUUR 0.1: Het Valkhof vlak voor de afbraak. Tekening van Hendrik Hoogers uit 1796. (Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Tegenwoordig heeft het Rijk van Nijmegen geen officiële status meer, maar het gebied wordt nog steeds genoemd om de landschappelijke variatie. In het oosten vinden we de heuvels van de

stuwwal, ten noorden en westen het Rivierengebied. Smalle dijken kronkelen zich hier door groene uiterwaarden, oude steenfabrieken en een schat aan natuur. Rond Wijchen liggen mooie rivierduinen, in de ijstijden opgewaaid uit de bevroren rivierbeddingen. Het landschap lokt weliswaar geen jagende keizers meer naar Nijmegen, maar wel veel toeristen. En ook die brengen welvaart.

Pictogrammen

Om de inhoud van de tekst te markeren zijn pictogrammen gebruikt. De volgende pictogrammen zijn in de tekst te vinden:

BELANGRIJK

Dit pictogram geeft aan dat er in de tekst een belangrijke ontwikkeling wordt beschreven.

TECHNISCHE
INFO

Dit pictogram vestigt de aandacht op een korte en heldere uitleg van gebeurtenissen en processen. Interessant, maar lig er niet wakker van als je iets vergeet.

CITAAT

Dit pictogram markeert een citaat van een Nijmegenaar of een bezoeker van de stad.

Hoofdstuk 1

Landschap en prehistorie

In de inleiding kwam het al kort aan bod: Nijmegen ligt in een bijna on-Nederlands landschap. Dit landschap – en dan vooral het reliëf – is bepalend geweest voor de ontwikkeling van Nijmegen door de eeuwen heen.

Ijstijden

De heuvels van Nijmegen zijn het resultaat van de machtige werking van gletsjers tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien, ongeveer 200.000 jaar geleden. Dikke gletsjers drongen vanuit Scandinavië ver door naar het zuiden. Ze waren soms meer dan 150 meter dik en stuwden grote delen van de bodem omhoog.